

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
ΣΧΟΛΗ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΦΥΣΙΚΗΣ ΑΓΩΓΗΣ ΚΑΙ ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ
ΤΟΜΕΑΣ ΘΕΩΡΗΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΟΠΑΔΟΙ ΚΑΙ ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΣ: ΕΝΑ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΟ ΖΗΤΗΜΑ

Χαράλαμπος Απαναζίδης

Επιβλέπων Καθηγητής: Ιωάννης Γκιόσος

ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ 2022

© Copyright
Χαράλαμπος Απαναζίδης
Σχολή Επιστήμης Φυσικής Αγωγής και Αθλητισμού
Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών
Εθνικής Αντιστάσεως 41, 172 37, Δάφνη, Αθήνα

ΟΠΑΔΟΙ ΚΑΙ ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΣ: ΕΝΑ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΟ ΖΗΤΗΜΑ

Περίληψη

Σκοπός της παρούσης εργασίας ήταν να διερευνηθεί σε ποια ζητήματα επικεντρώθηκε η φιλοσοφική έρευνα για τους οπαδούς στον αθλητισμό. Ειδικότερα επικεντρώθηκε στην βιβλιογραφική ανασκόπηση δύο εμβληματικών περιοδικών της φιλοσοφίας του αθλητισμού, του *Sport, Ethics and Philosophy*, και του *Journal of the Philosophy of Sport*. Χρησιμοποιώντας ως λέξεις κλειδιά τα *purist*, *partisan*, *sport fans*, *fandom* εντοπίστηκαν δέκα τέσσερα (14) σχετικά άρθρα. Η επιμέρους μελέτη των άρθρων ανέδειξε ότι οι υποστηρικτές επενδύονται άλλοι σε μικρότερο και άλλοι σε μεγαλύτερο συναισθηματικό βαθμό στο άθλημα ή στην ομάδα της καρδιάς τους. Από το γεγονός αυτό προκύπτουν και οι διαφορετικές κοινότητες των υποστηρικτών, οι οποίες είναι ανάλογες του βαθμού της προσκόλλησης προς την ομάδα/άθλημα. Οι κοινότητες ποικίλουν, υπάρχει η κοινότητα των απλών υποστηρικτών, των φιλάθλων και των οπαδών. Στην παρούσα ανασκόπηση θα αναλυθούν - συγκριθούν οι φίλαθλοι με τους οπαδούς μέσα από διαφορετικά πλαίσια. Επιπροσθέτως, θα αναλυθεί το φαινόμενο της προσκόλλησης αυτών. Θα γίνουν αναφορές στις τιμωρίες που δέχεται μια ομάδα λόγω ορισμένων απρεπών συμπεριφορών εκ μέρους των ένθερμων οπαδών της. Ενώ τέλος, θα εξεταστεί το κατά πόσο το ενδιαφέρον των φιλάθλων είναι αληθινό, καθώς και το ποια είναι η πραγματική αξία της επιτυχίας.

Λέξεις Κλειδιά: Φίλαθλοι, Οπαδοί, Φιλοσοφία Αθλητισμού

Περιεχόμενα

<i>I. ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....</i>	<i>1</i>
<i>II. ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ.....</i>	<i>2</i>
<i>III. ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ.....</i>	<i>3</i>
3.1.Ιδανικοί υποστηρικτές ή καλοί υποστηρικτές	3
3.2. Συναισθηματική διάχυση εντός γηπέδου	4
3.3. Τα όρια της αλληλεπίδρασης του θεατή.....	5
3.4. Συναισθηματισμοί και καλαισθησία : ένα αναπόφευκτο αντάλλαγμα	5
3.5. Οι ηθικές ευθύνες του φανατισμού	6
3.6. Η βάση της ψυχοβιολογικής ανάλυσης της συμπεριφοράς των υποστηρικτών	8
3.7. Η ταλάντωση του ήπιου οπαδισμού.....	9
3.8. Ταυτότητα θαυμαστών και τιμωρία	11
3.9. Αντίληψη, πτυχές και εξηγήσεις : ορισμένες παρατηρήσεις πάνω στον ήπιας μορφής οπαδισμό	13
3.10. Ενάντια στην ιδέα του φανατισμού.....	15
3.11. Προς τιμήν του οπαδισμού	16
3.12. Η ταυτότητα των θαυμαστών	16
3.13. Πράξεις πέραν του καθήκοντος στα πλαίσια του αθλητισμού	17
3.14. Η διάκριση του φίλαθλου από τον οπαδό.....	18
<i>IV. ΣΥΖΗΤΗΣΗ.....</i>	<i>19</i>
<i>V. ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ.....</i>	<i>22</i>
<i>VI. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....</i>	<i>23</i>

I. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Οι φίλαθλοι αποτελούν το 'Α και το Ω' στον χώρο του αθλητισμού. Μεταξύ τους κατηγοριοποιούνται ανάλογα με τον βαθμό της προσκόλλησης και έτσι δημιουργούν διαφορετικές κοινότητες. Οι κοινότητες αυτές ποικίλουν, υπάρχει η κοινότητα των απλών υποστηρικτών, των φιλάθλων και των οπαδών. Η κοινότητα των οπαδών θα μπορούσαμε να πούμε πως είναι μια ομάδα ατόμων η οποία εκφράζει τα συναισθήματα της σε υπερθετικό βαθμό, είτε πρόκειται για συναίσθημα χαράς, είτε για συναίσθημα λύπης και μίσους. Στην περίπτωση όμως του βιώματος ενός αρνητικού συναισθήματος, ο οπαδισμός αυτός, μπορεί πολύ εύκολα να ξεφύγει και να μετατραπεί σε χουλιγκανισμό. Αντιθέτως, η κοινότητα των φιλάθλων αποτελείται από άτομα τα οποία δείχνουν να αγαπάνε ιεραρχικά περισσότερο το ίδιο το άθλημα παρά την ίδια τους την ομάδα. Κατά κύριο λόγο βρίσκονται στο γήπεδο από θαυμασμό αλλά και σεβασμό προς το άθλημα και τους κανόνες του και πάνω απ' όλα επιθυμούν την ομαλή και υγιή διεξαγωγή του εκάστοτε αγώνα. Τέλος, η κοινότητα των υποστηρικτών αποτελείται από άτομα τα οποία ναι μεν θα δουν τον αγώνα, ωστόσο δε, μετά από λίγο θα τον έχουν ξεχάσει.

Η παρούσα εργασία έχει ως αντικείμενο της τον οπαδισμό, όπως αυτός έχει μελετηθεί από την μεριά της φιλοσοφίας του αθλητισμού. Σκοπός της έρευνας μου ήταν να διερευνήσω σε ποια ζητήματα επικεντρώθηκε η φιλοσοφική έρευνα για τους οπαδούς. Συγκεκριμένα τα ερωτήματα μου ήταν α) επικεντρώθηκαν σε ζητήματα ορισμού του οπαδού; (π.χ. βαθμός προσκόλλησης των υποστηρικτών στην ομάδα) β) επικεντρώθηκαν σε ζητήματα ηθικής; (π.χ. είδος τιμωρίας που δέχεται μία ομάδα λόγω ορισμένων απρεπών συμπεριφορών εκ μέρους των ένθερμων οπαδών της) και γ) υπήρχαν άλλα θέματα που τους απασχόλησαν; (π.χ. κατά πόσο το ενδιαφέρον των φιλάθλων είναι αληθινό και το ποια είναι η πραγματική αξία της επιτυχίας).

II. ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

Για τον σκοπό αυτό, πραγματοποιήθηκε βιβλιογραφική ανασκόπηση συναφών με το θέμα άρθρων από τα δύο μεγαλύτερα και δημοφιλέστερα περιοδικά του χώρου. Συγκεκριμένα, το *Sport, Ethics and Philosophy*, και το *Journal of the Philosophy of Sport*. Από την ανασκόπηση εξαιρέθηκε ένα επίσης πολύ σημαντικό περιοδικό του χώρου, το *Quest*, διότι δεν υπήρξε δυνατότητα πλήρους πρόσβασης στα κείμενα του. Ως λέξεις κλειδιά χρησιμοποιήθηκαν οι λέξεις : *purist, partisan, sport fans, fandom*.

Οι περιορισμοί της έρευνας είναι ότι α) δεν διερευνήθηκαν συναφή άρθρα σε άλλα περιοδικά της επιστήμης της φυσικής αγωγής και του αθλητισμού που επικεντρώνονται σε μια γενική θεματολογία και β) όπως προαναφέρθηκε, δεν διερευνήθηκαν άρθρα από το περιοδικό *Quest*.

III. ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ

Στην έρευνα εντοπίστηκαν δέκα τέσσερα (14) άρθρα. Αυτά παρουσιάζονται στην συνέχεια χωρίς η σειρά παρουσίασης τους να εκφράζει κάποια αξιολόγηση ή αποτίμηση

3.1.Ιδανικοί υποστηρικτές ή καλοί υποστηρικτές

Το πρώτο άρθρο που θα παρουσιαστεί είναι του J. S. Russell, με τίτλο ‘The Ideal Fans or Good Fans’ (Russell, 2012). Σε αυτό ο Russell (2012) επισημάνει ότι ο οπαδισμός μπορεί να εντοπιστεί και σε άλλους τομείς πέραν του αθλητισμού, όπως για παράδειγμα στις πολιτικές πεποιθήσεις και στη θρησκεία. Στο πλαίσιο του αθλητισμού και των αθλητικών σωματείων, ο οπαδισμός θα μπορούσε άλλοτε να πιστωθεί με θετικές και άλλοτε με λιγότερο θετικές, έως μάλιστα και αρνητικές ιδέες. Αυτό συμβαίνει διότι στην μια περίπτωση, η ένθερμη υποστήριξη μεταφράζεται με αγάπη και αφοσίωση ‘μέχρι θανάτου’, μέσα σε πολύ επιτρεπτά και αποδεκτά κοινωνικά πλαίσια, ενώ στην άλλη περίπτωση, μεταφράζεται με ακραίες συμπεριφορές συμπεριλαμβανομένης της βίας και ενίοτε και του βανδαλισμού.

Η σχέση ενός οπαδού με την ομάδα του θα μπορούσε να παρομοιαστεί με μια διαπροσωπική σχέση, διότι οι συναισθηματικές διακυμάνσεις που θα προκληθούν από το βίωμα είτε του θετικού, είτε του αρνητικού συναισθήματος, μπορούν αντίστοιχα να προκαλέσουν είτε θετικές είτε αρνητικές αντιδράσεις. Οι φανατικοί οπαδοί είναι τόσο προσκολλημένοι στην ομάδα τους, θέτοντας την πιο πάνω και από τους ίδιους τους εαυτούς, σε σημείο τέτοιο μάλιστα που είναι ικανοί μέχρι και να βλάψουν την ψυχική τους υγεία ή ακόμα και την σωματική τους ακεραιότητα (Russell, 2012).

Η φιλοσοφία του αθλητισμού σε συνεργασία με την αθλητική ψυχολογία ερευνά και παρέχει βασικές πληροφορίες οι οποίες συμβάλλουν στην κατανόηση μας για την ανάπτυξη αυτής της ιδιαίτερης μορφής πίστης και ιδεολογίας που χαρακτηρίζουν τον οπαδισμό. Η κοινωνικοποίηση παίζει πρωταγωνιστικό ρόλο αναφορικά με τους πιο συνηθισμένους τρόπους με τους οποίους τα άτομα αρχικά προσκολλώνται σε μια ομάδα και στη συνέχεια γίνονται πολλά παραπάνω από απλοί θαυμαστές αυτής. Οι κύριοι παράγοντες που θα μπορούσαν να συμβάλλουν στην προσκόλληση είναι η οικογένεια του καθενός, ο στενός του φιλικός κύκλος, το σχολείο και ο τόπος διαμονής. Στους παράγοντες αυτούς έχει δοθεί η έμφαση των ερευνητών του αθλητισμού για να διερευνήσουν και να αναγνωρίζουν τις αξίες, τους στόχους, τις πεποιθήσεις, και τους κανόνες των κοινοτήτων των υποστηρικτών. Αυτές οι αναζητήσεις εξυπηρετούν επίσης στην κατανόηση αναφορικά με το πώς ένα άτομο μπορεί να αναπτύξει συμπάθεια για μια συγκεκριμένη ομάδα, αλλά και πώς μπορεί κάποιος να γίνει φανατικός μέσω της διαδικασίας της προσκόλλησης. Να επισημανθεί στο σημείο αυτό ότι οι παραπάνω παράγοντες δεν αφορούν μονάχα το σε ποια ομάδα θα προσκολληθεί κάποιος

υποστηρικτής, αλλά και ποιο θα είναι το άθλημα που θα κερδίσει το ενδιαφέρον καθώς και τον θαυμασμό του (Russell,2012).

3.2. Συναισθηματική διάχυση εντός γηπέδου

Το δεύτερο άρθρο αποτελεί συνεργασία των Thonhauser & Wetzels (2019), φέρει τον τίτλο ‘Emotional sharing in football audiences’ (2019), και συζητά το πως ένας οπαδός, διακατέχεται από μια μοναδική μορφή πίστης που χαρακτηρίζεται από ισχυρή και έντονη προσκόλληση, αφοσίωση, πάθος, ενθουσιασμό και συναισθηματική δέσμευση. Ο βαθμός της προσκόλλησης αυτής ως προς την ομάδα είναι πολύ αυξημένος σε σχέση με τον βαθμό που χαρακτηρίζει έναν τυπικό φίλαθλο. Στη μια πλευρά βρίσκουμε τους φανατικούς οπαδούς, οι οποίοι χαρακτηρίζονται έτσι διότι ο τρόπος υποστήριξης τους ξεχειλίζει από φλογερό πάθος και η συναισθηματική τους διάθεση θα εξαρτηθεί ξεκάθαρα από το τελικό αποτέλεσμα, ενώ στην αντίπερα όχθη, διακρίνουμε τους απλούς φιλάθλους-θαυμαστές της ομάδας, οι οποίοι ναι μεν νοιάζονται και έχουν την διάθεση να παρακολουθήσουν τον αγώνα, ωστόσο ύστερα από το τελευταίο σφύριγμα του διαιτητή, ίσως και να μην νοιαστούν καν για το αποτέλεσμα και μετά από λίγο διαγράψουν τελείως από την μνήμη τους τον αγώνα που μόλις είχαν παρακολουθήσει.

Π η γ ή: 1 <https://assets.travelgroep.nl/images/83453/83453.jpg>

3.3. Τα όρια της αλληλεπίδρασης του θεατή

Ο Morris, στο άρθρο του με τίτλο ‘The Limit of Spectator Interaction’ (2012), παρατηρεί πως οι φανατικοί οπαδοί εμφανίζουν ορισμένες διαφορές σε σύγκριση με τους υπόλοιπους φιλάθλους. Μερικές από αυτές είναι το υψηλότερο γνωστικό επίπεδο (όσον αφορά τα της ομάδας), το αυξημένο άγχος, αλλά και το υψηλότερο επίπεδο διέγερσης κατά τη διάρκεια της παρακολούθησης ενός αγώνα. Η αλληλεπίδραση με τον σύλλογο είναι ζωτικής σημασίας για εκείνους. Θα ασχοληθούν στην κυριολεξία με τα πάντα. Με την παραμικρή αφορμή θα συμμετάσχουν σε συζητήσεις στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης και στην πλειοψηφία τους, είναι εγγεγραμμένοι σε όλους τους συνδέσμους και τις σελίδες θαυμαστών. Παρακολουθούν ενεργά την ομάδα τους μέσω της τηλεόρασης ή οποιουδήποτε άλλου μέσου και αν είναι εφικτό, είναι πρόθυμοι να ακολουθήσουν την ομάδα τους μέχρι την άλλη άκρη της γης (Morris, 2012).

Εκτός από σημαντική ψυχαγωγική δραστηριότητα για τους ίδιους, οι φίλαθλοι (φανατικοί και μη) αποτελούν τη συντριπτική πλειοψηφία του αθλητικού καταναλωτισμού, η δημοτικότητα του οποίου συνεχίζει να αυξάνεται μέρα με τη μέρα. Στο πλαίσιο του αθλητικού μάρκετινγκ συγκεκριμένα, οι οπαδοί είναι οι κύριοι καταναλωτές γιατί εξαιτίας του υψηλού βαθμού προσκόλλησης, αλλά και του έντονου συναισθηματικού δεσμού, το ενδιαφέρον τους για την ομάδα και κατ’ επέκταση για την επωνυμία (brand) της ομάδας είναι πολύ αυξημένο. Δείχνουν βαθιά στοργή για την ομάδα τους και παραμένουν πιστοί σε αυτήν αδιαφορώντας για την όποια τυχόν κακή της απόδοση για μικρό ή μεγάλο χρονικό διάστημα. Είναι πάντα κάτι παραπάνω από πρόθυμοι να κάνουν μεγάλες προσωπικές και κυρίως οικονομικές θυσίες για την υποστήριξη της ομάδας τους. Ξεκινώντας από αγορές αναμνηστικού χαρακτήρα (τύπου μπρελόκ) και καταλήγοντας σε ενεργές συμμετοχές σε εκτός έδρας αγώνες, ενδεχομένως λοιπόν και ταξίδι σε άλλη πόλη (αυτό σημαίνει έξοδα μετακίνησης, διαμονής, φαγητού, κλπ). Έτσι λοιπόν, από την συνολική αυτή αφοσίωση των οπαδών, οι ομάδες ανθίζουν οικονομικά (Morris, 2012).

3.4. Συναισθηματισμοί και καλαισθησία : ένα αναπόφευκτο αντάλλαγμα

Στο άρθρο του με τίτλο ‘Emotions and Aesthetics: an inevitable trade-off’ ο Mumford (2012), υποστηρίζει πως η συνολική συναισθηματική κατάσταση των φιλάθλων αντανακλάται από τις επιδόσεις της ομάδας. Επομένως γίνεται ευκόλως αντιληπτό το γεγονός πως η σταθερά αυξανόμενη ικανοποίηση των φιλάθλων προσφέρει στην ομάδα και σταθερά αυξανόμενα έσοδα από τις πωλήσεις των προϊόντων της όπως είναι τα εισιτήρια διαρκείας, ο ρουχισμός της ομάδας, τα αξεσουάρ με το λογότυπο της, και άλλα πολλά. Μάλιστα έχει αποδειχθεί πως οι φίλαθλοι με αυξημένο βαθμό ικανοποίησης είναι πολύ πιο πρόθυμοι να συνεισφέρουν χρηματικά στην ομάδα αγοράζοντας τα προϊόντα της, πχ την αγωνιστική εμφάνιση με το όνομα του ποδοσφαιριστή που πέτυχε ένα πολύ κρίσιμο γκολ.

Αυτό το οποίο παρατηρούμε εδώ λοιπόν είναι πως η κατάσταση αυτή είναι τις περισσότερες φορές ανάλογη με την πορεία και τις επιδόσεις της ομάδας. Όσες περισσότερες δηλαδή οι νίκες, τόσα περισσότερα και τα έσοδα. Αντίθετα, όσες περισσότερες οι κακές πορείες, τόση περισσότερη και η γκρίνια με τα νεύρα, συνεπώς τόση λιγότερη και η διάθεση για χρηματική ‘επένδυση’-συνεισφορά προς την ομάδα.

Το συμπέρασμα λοιπόν είναι πολύ απλό. Η εκάστοτε ομάδα θα αναπτύσσεται οικονομικά και θα συνεχίζει να ανθίζει καθώς τα ταμεία της θα γεμίζουν με χρήματα από τους χαρούμενους φιλάθλους. Ωστόσο, η πλειονότητα των φιλάθλων χαρακτηρίζεται από ένα είδος απληστίας-αχαριστίας όσον αφορά το βίωμα του συναισθήματος με θετικό πρόσημο. Επομένως, οι προσδοκίες των φιλάθλων ανεβαίνουν και θα συνεχίσουν να ανεβαίνουν όσο η ικανοποίηση που βιώνουν διατηρείται σε υψηλά πλαίσια. Το είδος της ‘απληστίας’ αυτής δεν έχει απαραίτητα κακή έννοια, ούτε και θεωρείται παράλογη δεδομένου ότι ο κάθε ένας υποστηρικτής θέλει να βλέπει την αγαπημένη του ομάδα να πετυχαίνει όλο και περισσότερες διακρίσεις.

Πηγή: 2

https://d3j2s6hdd6a7rg.cloudfront.net/v2/uploads/media/default/0002/23/thumb_122415_default_news_size_5.jpeg

3.5. Οι ηθικές ευθύνες του φανατισμού

Σύμφωνα με το άρθρο ‘The Moral Responsibilities of Fandom’ (2021), που έχει γραφτεί από τον Tyler, το να είσαι λάτρης ενός συγκεκριμένου αθλήματος ή κάποιας συγκεκριμένης ομάδας ή κάποιου αθλητή είναι σε μεγάλο βαθμό το αποτέλεσμα παραγόντων όπως είναι ο τόπος διαμονής, η

χρονική - χρονολογική περίοδος (εννοείται πως στην τρέχουσα περίοδο για παράδειγμα, η ομάδα της Ρεάλ Μαδρίτης σαρώνει όλους τους τίτλους, άρα οι υποστηρικτές της πληθαίνουν), η οικογένεια, ο ευρύτερος στενός κύκλος αλλά και το φύλο (Tyler, 2021).

Δεν είναι εξάλλου τυχαίο το γεγονός ότι οι οπαδοί των ομάδων διαμένουν σε μεγάλο βαθμό στην πόλη στην οποία η ομάδα αυτή αγωνίζεται. Συνεπώς, ένας προσκολλημένος οπαδός φέρει μαζί του βαθιά συναισθήματα σύνδεσης ως προς την ομάδα, τα οποία συναισθήματα αυτά με την σειρά τους του προκαλούν έντονα αισθήματα πάθους, αφοσίωσης, εξάρτησης αλλά και ενός είδους ‘τοπικισμού’. Ωστόσο, για τα δύο κυριότερα αισθήματα, αυτό της ευτυχίας και αντίθετα της δυστυχίας κανένας δεν μπορεί να συμβάλλει με το λιθαράκι του και κανένας δεν είναι υπαίτιος παρά μόνο η αγωνιστική έκβαση της αναμέτρησης. Έτσι, σε περίπτωση επικράτησης της ομάδας οι οπαδοί διακατέχονται από το συναίσθημα της ηδονής, πλέοντας σε πελάγη ευτυχίας και μάλιστα όσο σημαντικότερη είναι η επικράτηση όσον αφορά τους στόχους της ομάδας, τόσο περισσότερη και η ευτυχία. Αντιθέτως, εάν η ομάδα υποστεί ήττα και πόσο μάλλον ήττα η οποία θα επηρεάσει τους στόχους της σεζόν, τότε ένα μαύρο σύννεφο γκρίνιας, πίκρας, λύπης και οργής θα καλύψει όλους τους οπαδούς. Οι πιο ανεξέλεγκτοι μάλιστα ίσως παρασυρθούν από την οργή τους και οδηγηθούν στο να προκαλέσουν υλικές ζημιές σε περιουσιακά στοιχεία ανθρώπων που δε φέρουν την παραμικρή ευθύνη.

Π η γή: 3 <https://the18.com/sites/default/files/feature-images/20201216-The18-Image-Most-Rowdy-Fanbases-GettyImages-1145735715.jpg>

3.6. Η βάση της ψυχοβιολογικής ανάλυσης της συμπεριφοράς των υποστηρικτών

Τα ευρήματα του Lopez Frias, μέσα από άρθρο του με τίτλο ‘The Psycho-Biological Analysis Bases of Sports Supporters Behaviour’ (2012), ανέδειξαν ότι η συμπεριφορά των ανθρώπων καθορίζεται πολλές φορές από αυτόματες διαδικασίες συναισθηματικού χαρακτήρα μέσα στον εγκέφαλο. Στη βάση του παραπάνω ευρήματος, προκύπτει και το γεγονός πως ο φίλαθλος μίας συγκεκριμένης ομάδας είναι ηθικά συνδεδεμένος με έναν άλλον φίλαθλο της ίδιας ομάδας ή μίας κοινότητας φιλάθλων της ίδιας ομάδας και ας μην έχουν γνωριστεί ποτέ προηγουμένως προσωπικά. Αντιθέτως, οι φίλαθλοι αυτοί είναι εξ αρχής αρνητικά προκατειλημμένοι με τους φιλάθλους αντίπαλων ομάδων.

Ακολουθώντας τις θεωρίες του Joshua Greene και του Haidt στην εξελικτική ψυχολογία, η συμπεριφορά των φιλάθλων βασίζεται κυρίως στο μεταιχμιακό σύστημα το οποίο και είναι υπεύθυνο για τη συναισθηματική μας συμπεριφορά. Το σύστημα ανταμοιβής είναι επίσης ένα σημαντικό μέρος του εγκεφάλου μας γιατί είναι αυτό που αποτελεί την πηγή ευτυχίας ή λύπης αναλόγως των αποτελεσμάτων των πράξεών μας (Lopez Frias, 2012).

Επειδή το μεταιχμιακό σύστημα είναι το πιο πρωτόγονο μέρος του εγκεφάλου μας, φαίνεται να είναι συνδεδεμένο με τον τρόπο που ζούσαν οι πρόγονοί μας. Η ζωή των πρωτόγονων ανθρώπων εξαρτιόταν από την ύπαρξη και την ασφάλεια της μικρής κοινότητας στην οποία είχαν ενσωματωθεί. Δεδομένου ότι ο εγκέφαλός τους εξελίχτηκε για να ανταπεξέλθει στις ανάγκες της ζωής τους, τους ώθησε να απορρίψουν ηθικά αυτούς που έθεταν σε κίνδυνο τη σταθερότητα των ομάδων στις οποίες ανήκαν και, αντίθετα, να νοιάζονται ηθικά για εκείνους που συνεργάστηκαν για να συντηρήσουν την κοινότητα (Lopez Frias, 2012).

Μιλώντας στο σήμερα, εμείς οι νεότερες γενιές, ως απόγονοί τους, έχουμε κληρονομήσει μια κοινοτική ψυχοβιολογική σύνθεση τέτοια, που οι πειραματικοί ψυχολόγοι την θεωρούν πως είναι απαραίτητη στην λήψη των ηθικών αποφάσεων. Ο κάθε άνθρωπος έχει στην διάθεση του μια καθολική ηθική γραμματική, την οποία όλοι οι άνθρωποι την μοιράζονται μόνο και μόνο λόγω του γεγονότος ότι έχουν έναν εγκέφαλο που βασίζεται κυρίως στα συναισθήματα και τις διαισθήσεις (Lopez Frias, 2012).

Δεδομένου ότι όλοι οι άνθρωποι υιοθετούμε τις συνήθειες εκείνες που μετατρέπουν τη ζωή μας σε μια πιο ασφαλή και ευχάριστη καθημερινότητα, αναπτύσσουμε δεσμούς με ανθρώπους και κοινότητες που μας κάνουν να νιώθουμε πιο ασφαλείς και πιο οικεία. Καθώς τα συναισθήματα άνεσης και ηρεμίας αυξάνουν τον ενθουσιασμό, οι δεσμοί μεταξύ των μελών της ίδιας κοινότητας γίνονται ισχυρότεροι. Το πρόβλημα με αυτόν τον ενθουσιώδη χαρακτήρα είναι ότι κάνει τους ανθρώπους να εστιάζουν τόσο στενά στις δικές τους κοινότητες που χάνουν την ικανότητά τους να

επεξεργάζονται όλες τις υπόλοιπες. Με διαφορετικά λόγια, ο ενθουσιασμός αναστέλλει την κριτική και εντείνει τον βαθμό της προσκόλλησης αλλά και τον φανατισμό (Lopez Frias, 2012).

Λαμβάνοντας υπόψη όλα τα παραπάνω, η κοινωνική φύση των ανθρώπων βασίζεται σε διάφορους εξελικτικούς κληρονομικούς νευρολογικούς μηχανισμούς που προάγουν την κοινωνικότητα και την εθελοντική συναναστροφή μεταξύ των ατόμων προκειμένου να εξασφαλίσουν τη δική τους ευημερία. Αυτοί οι νευρολογικοί μηχανισμοί μας ωθούν να συνάπτουμε σχέσεις αμοιβαίου ενδιαφέροντος με άλλους ανθρώπους, στηρίζοντας την βάση στην αυτοφροντίδα, την διασφάλιση του εαυτού μας και την ευημερία. Συνδεόμαστε συναισθηματικά με ομοίους και κοντινούς με εμάς ανθρώπους και απορρίπτουμε συναισθηματικά αυτούς που μπορούν να θέσουν σε κίνδυνο εμάς τους ίδιους ή τις κοινότητες μας. Αυτή φαίνεται να είναι η εσωτερική λογική των ανθρώπων. Αυτή λοιπόν είναι και η λογική των (φανατισμένων κυρίως) οπαδών.

Π η γή: 4 [https://imgresizer.eurosport.com/unsafe/2560x0/filters:format\(jpeg\)/origin-imgresizer.eurosport.com/2022/05/29/3383841-69157088-2560-1440.jpg](https://imgresizer.eurosport.com/unsafe/2560x0/filters:format(jpeg)/origin-imgresizer.eurosport.com/2022/05/29/3383841-69157088-2560-1440.jpg)

3.7. Η ταλάντωση του ήπιου οπαδισμού

Ο αθλητισμός σε καμία των περιπτώσεων δεν είναι απλά ένα παιχνίδι με τεχνικές δεξιότητες και αθλητικές ικανότητες. Ο αθλητισμός είναι ικανός να προσφέρει πλούσιο θέαμα και μεγάλες συγκινήσεις σε εκείνους που τον παρακολουθούν με προσήλωση και θαυμασμό. Γράφει την δική του ιστορία η οποία με την πάροδο των χρόνων μένει αναλλοίωτη. Ο αθλητισμός έχει τα δικά του ήθη και τον δικό του ισχυρό χαρακτήρα και με την δύναμη και τις επιρροές του, διαμορφώνει τα ήθη και τις αρετές εκείνων που τον ακολουθούν πιστά και τον θαυμάζουν. Ο αθλητισμός έχει να κάνει με τα

επιτεύγματα και την αποτυχία. Στην πλειονότητα των περιπτώσεων, όλα εξαρτώνται από μια στιγμή, και πιο συγκεκριμένα από ένα στιγμιαίο λάθος (ένας κακός υπολογισμός, μία αδράνεια, μία απερισκεψία). Μεσολαβεί λοιπόν μονάχα μία στιγμή από το να βρεθεί κανείς από την κόλαση στον παράδεισο και αντίστροφα, είτε μιλάμε για ατομικό αθλητισμό, είτε για ομαδικό. Μία μικρή αναδρομή στην ιστορία του αθλητισμού θα μας πείσει. Από ηρωικές προσπάθειες που κρίθηκαν στο νήμα και χάρισαν ένα Ολυμπιακό μετάλλιο, μέχρι ένα χαμένο πέναλτι σε τελικό παγκοσμίου κυπέλλου που οδηγεί ένα ολόκληρο έθνος στο ναδίρ. Όλα αυτά λοιπόν παίζουν τεράστιο ρόλο στην ψυχολογική κατάσταση, συνεπώς και στην συμπεριφορική αντίδραση των φιλάθλων.

Ο Mumford λοιπόν στο άρθρο του με τίτλο 'Moderate Partisanship as an Oscillation' (2012), έχει παρατηρήσει πως υπάρχει μια σχέση αμοιβαίας συνεργασίας μεταξύ των αθλητών και των φιλάθλων. Οι φίλαθλοι, οπαδοί αλλά και απλοί θεατές-παρατηρητές του αθλητισμού είναι βέβαιο πως μπορούν τόσο να ωφελήσουν όσο και να ωφεληθούν επικοινωνητικά παρακολουθώντας αλλά και βοηθώντας με τον δικό τους τρόπο τους αθλητές. Πιο συγκεκριμένα, οι φίλαθλοι με τα συνθήματα που τραγουδούν και την καυτή ατμόσφαιρα που δημιουργούν είναι εκείνοι που θα παρακινήσουν για παράδειγμα τους ποδοσφαιριστές της αγαπημένης τους ομάδας να αψηφήσουν την σωματική τους κόπωση ή κάποια περασμένη χρονικά κακή στιγμή και να παλέψουν για την καλύτερη δυνατή έκβαση ενός αγώνα. Ενώ από την πλευρά τους οι ποδοσφαιριστές θα προσπαθήσουν να ανταποδώσουν στους φιλάθλους τους την δύναμη και την αγάπη που εκείνοι απλόχερα τους προσφέρουν με καλές εμφανίσεις και επιτυχημένα αποτελέσματα (Mumford, 2012).

Π η γ ή: 5 <https://cpb-eu-w2.wpmucdn.com/sites.marjon.ac.uk/dist/0/1338/files/2018/07/Screenshot-2016-08-28-at-11.17.16-2d9d7am.png>

3.8. Ταυτότητα θαυμαστών και τιμωρία

Ανά τα χρόνια, ένα από τα μεγαλύτερα προβλήματα του αθλητισμού είναι οι απρεπείς και άσεμνες συμπεριφορές από μερίδες ορισμένων φανατισμένων οπαδών. Ο Wojtowicz στο άρθρο του ‘Fans Identity and Punishment’ (2021), παραθέτει τους λόγους για τους οποίους επιβάλλονται οι ποινές, ενώ παράλληλα κάνει προσπάθεια να εξηγήσει στο που αποσκοπούν αυτές. Όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, οι φίλαθλοι προσπαθούν με ποικίλους τρόπους να βοηθήσουν την ομάδα τους. Ωστόσο δεν είναι λίγες οι περιπτώσεις κατά τις οποίες κάνουν στην ομάδα τους περισσότερο κακό παρά καλό. Αυτό δυστυχώς αφορά κυρίως τους ψυχωμένους και φανατισμένους οπαδούς οι οποίοι σαν ένας συνολικός αριθμός ίσως να μην είναι πολλοί, όμως είναι αρκετοί για να βλάψουν την ίδια τους την ομάδα καταπατώντας ηθικές αξίες. Οι τακτικές τους είναι να βλάψουν την ψυχολογία της αντίπαλης ομάδας, παρά να τονώσουν το ηθικό της δικής τους. Μερικά παραδείγματα που μπορούν να ειπωθούν είναι: υβριστικά συνθήματα για τους αντιπάλους και για τα μέλη των οικογενειών τους, ρίψεις αντικειμένων που σκοπό έχουν να τραυματίσουν τους αντιπάλους (πχ μπουκάλια), ακραίες ρατσιστικές επιθέσεις του τύπου πέταγμα μπανάνας σε έγχρωμους αθλητές. Όλες οι παραπάνω παραβάσεις επιβάλλεται να τιμωρούνται και ορθώς τιμωρούνται. Με τον όρο ‘τιμωρία’ αναφέρεται η οποιασδήποτε μορφής επιβάρυνση από την αρμόδια αθλητική αρχή και επιβάλλεται στον σύλλογο

του οποίου οι οπαδοί έχουν αδικοπραγήσει. Η τιμωρία λοιπόν αφορά τις περισσότερες φορές τον σύλλογο. Ωστόσο προς τιμήν των αρμόδιων αρχών, έχουν σημειωθεί και περιπτώσεις κατά τις οποίες έχουν συλληφθεί μεμονωμένα ή και ομαδικώς οι παραβάτες αυτοπροσώπως.

Η UEFA (Union of European Football Associations), το ευρωπαϊκό κυβερνητικό όργανο για το ποδόσφαιρο που θέτει τους κανόνες για όλες τις διοργανώσεις της γηραιάς Ηπείρου, παραθέτει μια πληθώρα τιμωριών αναλόγως τον βαθμό του παραπτώματος. Οι ποινές λοιπόν ξεκινούν από μερικό έως πλήρες κλείσιμο του γηπέδου (ίσως και για περισσότερους από έναν αγώνες), κάποιο ‘τσουχτερό’ χρηματικό πρόστιμο, απώλεια του αγώνα ανεξαρτήτως της αγωνιστικής του έκβασης, αφαιρέσεις βαθμών μέχρι και αποκλεισμός από τη διοργάνωση.

Ο κάθε οπαδός επιθυμεί διακαώς να βλέπει την ομάδα του να κερδίζει σε όλους τους αγώνες της. Ακόμη περισσότερο όμως, στις επιτυχίες αυτές, θέλει να λαμβάνει μέρος. Έτσι, μια ‘βαρβάτη’ τιμωρία θα πλήξει όλους τους οπαδούς. Πολλές από τις τιμωρίες μάλιστα που απευθύνονται στους οπαδούς λόγω απρεπούς συμπεριφοράς, όπως για παράδειγμα η διεξαγωγή του αγώνα κεκλεισμένων των θυρών μπορούν επίσης να επηρεάσουν την επιτυχία της ομάδας. Ο εξαναγκασμός ενός συλλόγου να παίζει εντός έδρας αγώνες κεκλεισμένων των θυρών στερεί απ αυτόν την παρουσία του υπερπολύτιμου ‘12ου παίχτη’ του. Ουσιαστικά χάνεται το πλεονέκτημα έδρας και οι παίκτες του είναι αναγκασμένοι να παίζουν μπροστά από άδειες και άψυχες κερκίδες ενώ θα μπορούσαν να καταβάλλουν τις προσπάθειες τους μπροστά από χιλιάδες φωνές που τους εκδηλώνουν έμπρακτα την στήριξη και την αγάπη τους.

Το ερώτημα που τίθεται εδώ είναι το εξής: είναι δίκαιη μια τέτοια τιμωρία? Εκ πρώτης όψεως θα λέγαμε πως είναι άδικη επειδή, οι άνθρωποι στους οποίους επιβάλλεται η ποινή, στην πλειονότητα τους δεν είναι εκείνοι που εμπλέκονται στις απρεπείς συμπεριφορές. Οι άνθρωποι που τιμωρούνται δεν είναι οι ίδιοι οι παραβάτες, αλλά αντιθέτως, τιμωρείται η ομάδα για τη συμπεριφορά των οπαδών της, παρόλο που η ίδια η ομάδα δεν έχει κάνει τίποτα κακό. Ο σύλλογος θα υποστεί αρκετά προβλήματα, δίχως αντικειμενικά να του αξίζει να τιμωρηθεί. Εξίσου, οι παίκτες δεν αξίζουν να χάσουν την ευκαιρία της επίτευξης των στόχων τους λόγω της κακής συμπεριφοράς των οπαδών της ομάδας τους. Λαμβάνοντας υπόψη όλα τα παραπάνω, οι τιμωρίες που επιβάλλονται από την αρμόδια επιτροπή, σκοπό έχουν αφενός να διασφαλίσουν τα ιδανικά του αθλητισμού, όπως και τους (άγραφους) κανόνες ορθής συμπεριφοράς και αλληλοσεβασμού, και αφετέρου την ευγενή άμιλλα και το εϋ αγωνίζεσθαι. Έτσι λοιπόν, καταλαβαίνουμε ότι όλες οι τιμωρίες είναι πολύ σωστά μελετημένες και εφαρμόζονται με τον καλύτερο δυνατό τρόπο. Έχουν σωφρονιστικό χαρακτήρα και στόχο έχουν να ‘βλάψουν’ την ομάδα με τέτοιον τρόπο, ούτως ώστε εκείνη να κινητοποιηθεί, να πάρει τα μέτρα της, και να διορθώσει τις παρεκκλίνουσες συμπεριφορές των οπαδών της (Wojtowicz, 2021).

3.9. Αντίληψη, πτυχές και εξηγήσεις : ορισμένες παρατηρήσεις πάνω στον ήπιας μορφής οπαδισμό

Ο Culbertson στο άρθρο του ‘Perception, Aspects and Explanation: Some Remarks on Moderate Partisanship’ (2015), υποστηρίζει πως όταν μια ομάδα κερδίσει έναν εγχώριο τίτλο (το πρωτάθλημα ή το κύπελλο, ή την άνοδο-προώθηση σε ανώτερη κατηγορία), οδηγεί τους θαυμαστές της σε ένα ντελίριο ενθουσιασμού, σε μια απaráμιλλη ηδονή. Το κατόρθωμα αυτό της ομάδας, θα την κάνει πιο ελκυστική και θα δημιουργηθεί πρόσφορο έδαφος για τον ερχομό νέων φιλάθλων και έτσι η κοινότητα των θαυμαστών της θα πληθύνει. Επιπροσθέτως, η ομάδα λόγω και της αύξησης των εσόδων της από την επιτυχία της θα είναι σε θέση να αντέξει οικονομικά περισσότερους ταλαντούχους παίκτες ή/και να πραγματοποιήσει έργα βελτιστοποίησης του γηπέδου της. Τέλος, αναλόγως του κατορθώματος της ομάδας, το στάτους των φιλάθλων της αλλάζει. Τι σημαίνει αυτό; Αυτό σημαίνει πως αν η ομάδα αγωνιζόταν σε τοπικά πρωταθλήματα και πήρε το εισιτήριο της ανόδου στην ανώτερη κατηγορία, οι φίλαθλοι της θα ξεκινήσουν να ταξιδεύουν από πόλη σε πόλη για να παρακολουθήσουν την ομάδα τους και όχι από δήμο σε δήμο όπως έκαναν μέχρι πρότινος. Αντιστοίχως, εάν η ομάδα κατόρθωσε να προκριθεί σε κάποια ευρωπαϊκή διοργάνωση, τότε οι φίλαθλοι της θα έχουν την δυνατότητα να κάνουν και ταξίδια ακόμη και στο εξωτερικό για να την υποστηρίξουν.

Αντίθετα, μια ομάδα που κινείται από αποτυχία σε αποτυχία, είναι πολύ πιθανό να δει τον αριθμό των θαυμαστών της να μειώνεται, κάτι το οποίο συνεπάγεται και με προβλήματα οικονομικής φύσεως. Σε ακραίες περιπτώσεις, οι αλληπάλληλες αποτυχίες της ομάδας θα μπορούσαν να την οδηγήσουν ακόμα και στην πτώχευση, αφήνοντας έτσι τους εναπομείναντες φιλάθλους της πρακτικά χωρίς ομάδα, συνεπώς διαλύεται και η δική τους κοινότητα. Επειδή όμως είμαστε αισιόδοξοι άνθρωποι και θέλουμε να αντλήσουμε έστω ένα θετικό μέσα από πολλά αρνητικά, θα μπορούσαμε να αναφέρουμε πως οι αποτυχίες θα μπορούσαν να οδηγήσουν και σε θετικά αποτελέσματα. Για παράδειγμα, θα μπορούσε να εξαλειφθεί ο αριθμός των επιφανειακών υποστηρικτών οι οποίοι είναι 'εκεί' για την ομάδα μόνο στις επιτυχίες και τις χαρές. Έτσι τα μέλη της κοινότητας των φιλάθλων θα έρθουν ακόμη πιο κοντά, γιατί αναδρομές στην ιστορία μας έχουν δείξει πως οι δυσκολίες και οι αντιξοότητες δένουν τους ανθρώπους μεταξύ τους, τους ισχυροποιούν και τους προετοιμάζουν για κάτι πραγματικά καλό (Culbertson, 2015).

Όλα τα παραπάνω μας δείχνουν πως τα αποτελέσματα της ομάδας έχουν πραγματική σημασία και για την ίδια όσο και για τις κοινότητες των φιλάθλων της, καθώς επηρεάζουν την δυνατότητα τους να πολλαπλασιαστούν ή αντιθέτως τους ωθούν στον αφανισμό. Επιπροσθέτως, μπορούμε να διαπιστώσουμε πως η αξία της επιτυχίας δεν είναι καθοριστική μόνο για τα προαναφερθέντα οφέλη. Παίζει σπουδαίο ρόλο και στο κύρος της κοινότητας των φιλάθλων. Η επιτυχία της ομάδας ισοδυναμεί με επιτυχία και για την κοινότητα των φιλάθλων, γιατί δεν είναι μόνο οι ίδιοι οι φίλαθλοι που βλέπουν την επιτυχία της ομάδας τους και συνδέονται μαζί της, είναι και οι κοινότητες φιλάθλων των αντίπαλων ομάδων, οι οποίοι βλέποντας την επιτυχία δεν αποκτούν την δυνατότητα να μειώσουν ψυχολογικά τους αντίπαλους φιλάθλους. Με άλλα λόγια, η παραμικρή αποτυχία μιας ομάδας, αυτομάτως δίνει την δυνατότητα να γίνουν οι υποστηρικτές της αντικείμενο χλευασμού για τους υποστηρικτές των αντίπαλων ομάδων (Culbertson, 2015).

Αξίζει πάντως να σημειωθεί πως επιτυχία για μία ομάδα δεν είναι μονάχα η επικράτηση στους αγώνες. Ορισμένες ομάδες, συνεπώς και οι φίλαθλοι της, για παράδειγμα μπορούν να υπερηφανεύονται για τον όμορφο τρόπο ανάπτυξης του παιχνιδιού τους. Άλλες μπορεί να υπερηφανεύονται για τις εγκαταστάσεις και τα τμήματα υποδομής τους, τα οποία αναπτύσσουν νεαρά ταλέντα και ύστερα αποκτούν πολλά έσοδα από τις πωλήσεις των νεαρών αυτών αστεριών σε άλλες ομάδες. Άλλες πάλι, ίσως να υπερηφανεύονται για την απaráμιλλη στήριξη των θαυμαστών της, παρουσιάζοντας μονίμως ένα γεμάτο γήπεδο ανεξαρτήτως της δυναμικής του αντιπάλου. Αυτές λοιπόν είναι μερικές από τις επιπλέον μορφές επιτυχίας κάποιων ομάδων, οι οποίες επιτυχίες διαμορφώνουν και το προφίλ των κοινοτήτων τους. Οι νίκες στους αγώνες σαφώς και έχουν τεράστια σημασία, αλλά δεν είναι ο μόνος δείκτης επιτυχίας ή αποτυχίας της ομάδας. Το να παίζεις παραγωγικά και όμορφα ή να αναπτύσσεις νεαρά ταλέντα ενίοτε μπορεί να αποβεί πολύ ανώτερο από το να κερδίσεις μερικούς αγώνες παραπάνω (Culbertson, 2015).

Κάποιες ωστόσο κοινότητες φιλάθλων αντλούν την ευχαρίστηση σε ορισμένα μεμονωμένα περιστατικά. Για παράδειγμα, η ομάδα της Έβερτον επιθυμεί δια πυρός και σιδήρου να κερδίσει την αντίστοιχη ομάδα της Λίβερπουλ και αυτό διότι η επικράτηση απέναντι στην συμπολίτισσα της, θα τονώσει το ηθικό της και θα δώσει στους φιλάθλους μια αίσθηση κύρους και ανωτερότητας. Μία αίσθηση του ‘εγώ είμαι το αφεντικό της πόλης’, ασχέτως πως στο τέλος της σεζόν οι μεν θα κυνηγήσουν τον τίτλο και οι δε απλώς την παραμονή στην κατηγορία. Η αλήθεια είναι πως αντιπαλότητες μεταξύ ομάδων της ίδιας πόλης υπάρχουν σχεδόν σε κάθε χώρα. Απλώς σε κάποιες πόλεις, η εχθρική ατμόσφαιρα είναι αυξημένη (Culbertson, 2015).

3.10. Ενάντια στην ιδέα του φανατισμού

Οι Archer & Wojtowicz, οι οποίοι μέσα από το άρθρο ‘It is much more important than that : against fictionalist accounts of fandom’ (2022) μας παραθέτουν μια ενδιαφέρουσα παρομοίωση που θα δούμε αμέσως παρακάτω. Ισχυρίζονται πως δεν υπάρχει τίποτα το περίεργο ή κατακριτέο στο να βρίσκει κανείς ευχαρίστηση μέσα από την αγάπη του για κάτι ‘φανταστικό’, και αυτή να του γεμίζει την καθημερινότητα. Πολλοί άνθρωποι βρίσκουν νόημα και ταυτότητα μέσω του φανατισμού τους για φανταστικές οντότητες ή και για κάτι το οποίο μπορεί μεν να μην είναι φανταστικό αλλά σίγουρα δεν μπορεί να επηρεάσει άμεσα και πρακτικά την ζωή τους. Οι θαυμαστές των μυθιστορημάτων του Χάρι Πόττερ, για παράδειγμα, μπορούν να ταυτιστούν μαζί του, όπως και με τους υπόλοιπους ήρωες. Μπορούν να περάσουν τον ελεύθερο τους χρόνο είτε διαβάζοντας τα μυθιστορήματα, είτε βλέποντας τις ταινίες, είτε ανταλλάσσοντας μηνύματα με τους αντίστοιχους θαυμαστές σε κοινές ομάδες στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, αναπτύσσοντας με αυτόν τον τρόπο νέες φιλίες. Αυτό που θα μπορούσε να τονιστεί εδώ είναι πως οι φιλίες αυτές ή έστω απλά οι συναναστροφές είναι δομημένες στην βάση ενός κοινού παρονομαστή, ο οποίος δεν είναι άλλος από τον θαυμασμό τους για τον Χάρι Πόττερ. Με μία πρώτη ματιά, δεν φαίνεται κάτι το περίεργο με αυτούς τους θαυμαστές με το να βρίσκουν ευχαρίστηση και ευημερία μέσα από τον θαυμασμό τους για αυτόν τον φανταστικό κόσμο (Archer & Wojtowicz, 2022).

Ίσως λοιπόν, με μία αντίστοιχη πρώτη ματιά να μην υπάρχει τίποτα περίεργο ούτε στους φανατισμένους θαυμαστές συγκεκριμένων αθλητικών ομάδων, οι οποίοι βρίσκουν την δική τους ευημερία μέσω των τραγουδιών και συνθημάτων υποστήριξης για την αγαπημένη τους ομάδα. Ωστόσο, υπάρχει μια σημαντική διαφορά μεταξύ των δύο παραπάνω κατηγοριών φανατισμού. Οι θαυμαστές του Χάρι Πόττερ είναι θαυμαστές του φανταστικού κόσμου που έχει δημιουργηθεί και ουσιαστικά αποτελούν μία μεγάλη ‘οικογένεια’, ενώ οι θαυμαστές των αθλητικών ομάδων βασίζονται σε μεγάλο βαθμό την ευημερία τους επάνω στο τελικό αποτέλεσμα και το κυριότερο, αποτελούνται από πολλές οικογένειες (τόσες όσες και οι υφιστάμενες ομάδες), γεγονός το οποίο μπορεί εύκολα να

οδηγήσει σε διαπληκτισμούς. Αυτό θα συμβεί αφενός λόγω της έλλειψης κριτικής ικανότητας και αφετέρου, λόγω της έντονης προσκόλλησης στο αντικείμενο θαυμασμού (ομάδα/αθλητής) του καθενός.

3.11. Προς τιμήν του οπαδισμού

Ένα ερώτημα γεμάτο απορία και προβληματισμό που τίθεται από τον Dixon, στο άρθρο του 'In praise of Partisanship' (2016) είναι το πως μπορεί να δώσει νόημα στην ζωή κάποιων το να περνάνε το κάθε σαββατιανό τους απόγευμα στα γήπεδα παρακολουθώντας μια μερίδα ατόμων να τρέχουν πίσω από μια μπάλα, προσποιούμενοι πως η δραστηριότητα τους αυτή, τους είναι σημαντική. Ωστόσο, από αυτό λοιπόν το ερώτημα, προκύπτει ένα άλλο ερώτημα, το οποίο έρχεται σε πλήρη αντίθεση. Εάν λοιπόν οι φίλαθλοι απλώς προσποιούνται ότι έχει σημασία να κερδίσει η ομάδα τους τον αγώνα, τότε γιατί είναι τόσο πρόθυμοι και μάλιστα πολλές φορές με αυταπάρνηση να χτίσουν ένα τόσο ισχυρό 'εγώ' και ένα τόσο βροντερό 'παρών' γύρω από την υποστήριξη της αγαπημένης τους ομάδας;

3.12. Η ταυτότητα των θαυμαστών

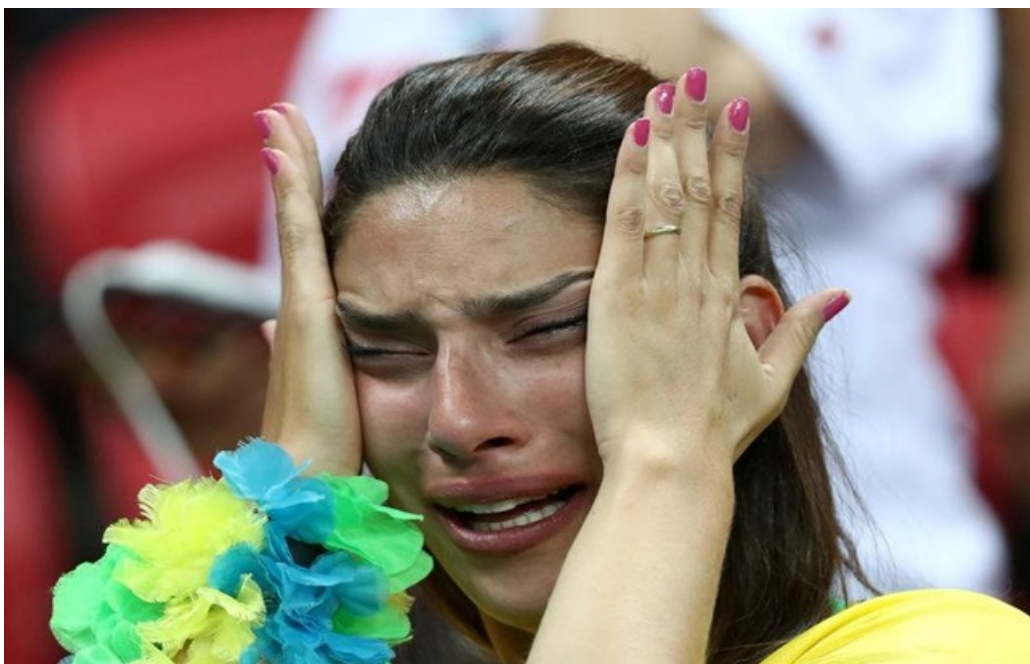
Τα ευρήματα του Piacente μέσα από το άρθρο του 'Fans and Identity' (2020), υποστηρίζουν πως είναι περίεργο το να αναπτύσσεται μια τόσο ισχυρή κοινότητα έχοντας ως βάση την προσποίηση ότι έχει σημασία το ποια από τις δύο ομάδες θα στείλει περισσότερες φορές την μπάλα στα δίχτυα της άλλης. Γιατί λοιπόν οι φίλαθλοι νοιάζονται τόσο παθιασμένα για το αποτέλεσμα όταν κατά βάθος γνωρίζουν πως αυτό δεν έχει πραγματικά σημασία;

Από τη στιγμή που ένας φίλαθλος αφιερώνει χρόνο για να βρεθεί στο στάδιο και να παρακολουθήσει την ομάδα του, και η ευημερία του εξαρτάται από την έκβαση του αγώνα, τότε γίνεται δεδομένο πλέον πως δεν υπάρχει καμία ανάγκη προσποίησης. Αντιθέτως μάλιστα, θα μπορούσαμε να πούμε πως εδώ είναι το σημείο στο οποίο γίνεται η κατηγοριοποίηση των θαυμαστών και διακρίνονται σε φιλάθλους, ένθερμους υποστηρικτές και φανατικούς οπαδούς. Όλες οι παραπάνω κατηγορίες των θαυμαστών, αθροιστικά, υποδηλώνουν το συνολικό κοινό της ομάδας, την έμψυχη δύναμη της. Οι κοινότητες λοιπόν αυτές, σε πολύ μεγάλο βαθμό αποτελούν την πηγή ζωής της ομάδας (εστιάζοντας στο οικονομικό κομμάτι). Η ομάδα τρέφεται από τους θαυμαστές της (εισιτήρια, ρούχα, αξεσουάρ), συνεπώς ενισχύεται οικονομικά. Επομένως, όσες περισσότερες οι χαρές που προσφέρει από τις επιτεύξεις των στόχων της, τόσο περισσότερο ενισχύεται καθώς αυξάνεται ο πληθυσμός των υποστηρικτών της, το οποίο αναλογικά σημασιοδοτεί και την αύξηση των εσόδων που προέρχονται από τους νέους θαυμαστές. Έτσι λοιπόν, τα αποτελέσματα των αγώνων είναι από

μόνα τους οι επιτυχίες (ή ενίοτε, οι αποτυχίες) τόσο των ομάδων, όσο και των κοινοτήτων των θαυμαστών (Piacente, 2020).

3.13. Πράξεις πέραν του καθήκοντος στα πλαίσια του αθλητισμού

Την απάντηση σε αυτό το ερώτημα μας την φέρνει ο Borge μέσα από το άρθρο του με τίτλο ‘A Critical Note on Sporting Supererogation’ (2021). Ο Borge ισχυρίζεται ότι οι οπαδοί ενδιαφέρονται πραγματικά για τις ομάδες τους. Οι συναισθηματικές αντιδράσεις που έχουν ως προς τις εκβάσεις των αγώνων είναι πέρα για πέρα αληθινές. Ωστόσο, θεωρεί πως για να εμπλακεί κανείς συναισθηματικά θα χρειαστεί πρώτα να ‘πείσει’ τον εαυτό του πως αυτό έχει ουσιαστική σημασία για εκείνον. Είναι πιθανό λοιπόν, οι φίλαθλοι να αρχίσουν να ενδιαφέρονται για το αποτέλεσμα μέσω μιας πράξης προσποίησης, αλλά αργότερα αυτή η προσποίηση υποχωρεί, και έτσι το αποτέλεσμα αποκτά πραγματική σημασία. Ίσως η αρχική προσποίηση χρειαστεί να επιμείνει για κάποιο χρονικό διάστημα προκειμένου οι φίλαθλοι να δεθούν συναισθηματικά. Αλλά μόλις δεθούν, αφοσιώνονται πλήρως στην ομάδα τους και εν μέρει εξαρτώνται από εκείνη και τις επιτυχίες της.

II η γή: 7: [https://s2.glbimg.com/-](https://s2.glbimg.com/-InV9kSITKDAyp_v8KWxOaRuynY=/0x0:1900x1362/1008x0/smart/filters:strip_icc()/i.s3.glbimg.com/v1/AUTH_59edd422c0c84a879bd37670ae4f538a/internal_photos/bs/2018/6/z/PZDLmiQMCoZmDIMCbfdw/soccer-worldcup-bra-bel-2018-07-06t201039z-360963230-rc1e2f58a5e0-rtrmadp-3-soccer-worldcup-bra-bel-sergio-perez-reuters.jpg)

[InV9kSITKDAyp_v8KWxOaRuynY=/0x0:1900x1362/1008x0/smart/filters:strip_icc\(\)/i.s3.glbimg.com/v1/AUTH_59edd422c0c84a879bd37670ae4f538a/internal_photos/bs/2018/6/z/PZDLmiQMCoZmDIMCbfdw/soccer-worldcup-bra-bel-2018-07-06t201039z-360963230-rc1e2f58a5e0-rtrmadp-3-soccer-worldcup-bra-bel-sergio-perez-reuters.jpg](https://s2.glbimg.com/-InV9kSITKDAyp_v8KWxOaRuynY=/0x0:1900x1362/1008x0/smart/filters:strip_icc()/i.s3.glbimg.com/v1/AUTH_59edd422c0c84a879bd37670ae4f538a/internal_photos/bs/2018/6/z/PZDLmiQMCoZmDIMCbfdw/soccer-worldcup-bra-bel-2018-07-06t201039z-360963230-rc1e2f58a5e0-rtrmadp-3-soccer-worldcup-bra-bel-sergio-perez-reuters.jpg)

3.14. Η διάκριση του φίλαθλου από τον οπαδό

Ο Davies μέσα από το άρθρο ‘The Purist/Partisan Spectator Discourse’ (2019), ισχυρίζεται πως οι περισσότεροι φίλαθλοι ενδιαφέρονται πολύ για τις κοινότητες των θαυμαστών στις οποίες ανήκουν και θέλουν αυτές να πετύχουν και να ανθίσουν. Οι κοινότητες λοιπόν των θαυμαστών ποικίλουν αναλόγως τον βαθμό της τριβής. Ξεκινώντας από τους φιλάθλους των οποίων η κύρια αλληλεπίδραση με την κοινότητα γίνεται μέσω των μέσων κοινωνικής δικτύωσης έως εκείνους που επισκέπτονται το γήπεδο για να στηρίξουν την αγαπημένη τους ομάδα σε κάθε παιχνίδι. Και οι μεν και οι δε όμως, ενδιαφέρονται πραγματικά για το αποτέλεσμα της ομάδας και ονειρεύονται να γιορτάσουν πολλές επιτυχίες μαζί της (Davies, 2019).

Όλα τα παραπάνω λοιπόν, μας βοηθούν σε μεγάλο βαθμό να κατανοήσουμε γιατί πολλοί φίλαθλοι αισθάνονται πανευτυχείς για μια μεγάλη νίκη της ομάδας τους, ίσως και για μέρες μετά τη λήξη του αγώνα και αντιθέτως, να αισθάνονται συντετριμμένοι μετά από μια βαριά ήττα. Πρακτικά λοιπόν, το αποτέλεσμα δεν θα έπρεπε να έχει κάποια σημασία για την ζωή του φιλάθλου, αλλά, προσποιούμενος ότι έχει, εμπλέκεται συναισθηματικά. Με την πάροδο του χρόνου, καθώς ο φίλαθλος γίνεται όλο και περισσότερο μέρος της κοινότητας των φιλάθλων, θα ταυτίζεται όλο και περισσότερο με την ομάδα και αυτή η αρχική προσποίηση θα αρχίσει να εξαλείφεται ενώ αντίθετα, το αποτέλεσμα θα αρχίσει να αποκτά πραγματική σημασία. Με βάση λοιπόν τα παραπάνω, καταλήγουμε στο συμπέρασμα πως μερικές φορές ίσως κάπου χρειαστεί μια αρχική περίοδος προσποίησης. Όμως πολύ σύντομα, η προσποίηση αυτή θα μετουσιωθεί σε ουσιαστικό και υπαρκτό ενδιαφέρον (Davies, 2019).

Πηγή: 8: https://pbs.twimg.com/media/E0ZXhG1WUAID3D_.format=jpg&name=large

IV. ΣΥΖΗΤΗΣΗ

Με βάση τα ευρήματα αναδείχθηκε το γεγονός πως οι υποστηρικτές χωρίζονται σε διαφορετικές κοινότητες, αναλόγως τον βαθμό της προσκόλλησης και αφοσίωσης προς το αντικείμενο του θαυμασμού (σε κάποιον εκλεκτό τους αθλητή / σε μια συγκεκριμένη ομάδα). Η προσκόλληση αυτή είναι το αποτέλεσμα διάφορων παραγόντων όπως είναι ο τόπος διαμονής, η χρονολογική περίοδος την οποία διανύουμε, η οικογένεια, ο ευρύτερος στενός κύκλος αλλά και το φύλο. Οι παράγοντες αυτοί παράλληλα με κάποιους εξελικτικούς νευρολογικούς μηχανισμούς που έχουμε κληρονομήσει από τις προγενέστερες γενιές, αλλά και από το φαινόμενο της προσποίησης, συμπληρώνουν το παζλ και μας παρουσιάζουν όλα τα προφίλ των υποστηρικτών. Από εκείνον που σε πέντε λεπτά θα έχει ήδη ξεχάσει τον αγώνα, μέχρι εκείνον που θα πλέει σε πελάγη ευτυχίας εάν η ομάδα κερδίσει ή αντιστοίχως θα πέσει σε κατάθλιψη στην περίπτωση που η ομάδα ηττηθεί. Πιο συγκεκριμένα, διακρίνουμε τους απλούς υποστηρικτές, ο βαθμός προσκόλλησης των οποίων δεν είναι υψηλός και δύσκολα θα αγχωθούν για την έκβαση του αγώνα. Στην επόμενη κατηγορία συναντάμε τους φιλάθλους. Οι φίλαθλοι έχουν πιο αυξημένο βαθμό προσκόλλησης σε σχέση με τους απλούς υποστηρικτές, ωστόσο τρέφουν μεγαλύτερο σεβασμό και θαυμασμό προς το άθλημα και το θέαμα πρωτίστως και ύστερα, υποστηρίζουν και την ομάδα τους. Τέλος, έχουμε και τους οπαδούς οι οποίοι ζούνε την στιγμή πιο έντονα από τον καθένα και η συναισθηματική τους κατάσταση θα εξαρτηθεί ξεκάθαρα από το τελικό αποτέλεσμα.

Το άθροισμα των υποστηρικτών, ανεξαρτήτως του βαθμού της προσκόλλησης, αποτελούν τον 'λαό' της ομάδας. Ο λαός αυτός είναι ο κύριος υπεύθυνος για την οικονομική διασφάλιση της ομάδας. Από τα μπρελόκ στις επίσημες αγωνιστικές εμφανίσεις και από τα μεμονωμένα εισιτήρια στα ετήσια εισιτήρια διαρκείας, όλα τους συνεισφέρουν στην οικονομική άνθιση της ομάδας. Στατιστικά λοιπόν, όσο πολυπληθέστερος ο λαός της ομάδας, τόσες περισσότερες και οι πιθανότητες για μεγαλύτερα έσοδα. Για να επιτευχθεί βέβαια αυτό, η ομάδα οφείλει να ανταμείβει τους υποστηρικτές της με περισσότερες επιτυχίες, έργο το οποίο μόνο εύκολο δεν είναι. Σε διαφορετική περίπτωση, τα αποτελέσματα που θα έχουμε, θα είναι τα ακριβώς αντίθετα.

Βέβαια, είναι πολύ σημαντικό να τονιστεί το γεγονός πως δεν είναι όλοι οι υποστηρικτές 'αγγελοδία', καθώς υπάρχουν και εκείνοι οι φανατισμένοι οπαδοί οι οποίοι περισσότερο κακό κάνουν στην ομάδα, παρά καλό. Εξαιτίας αυτών λοιπόν αλλά και των επαναλαμβανόμενων απρεπών συμπεριφορών τους, οι αρμόδιες επιτροπές έχουν θεσπίσει ορισμένους νόμους και κανόνες οι οποίοι θα πρέπει να τηρούνται, διασφαλίζοντας έτσι τα ιδανικά του αθλητισμού. Η μη τήρηση των κανονισμών αυτών, τιμωρείται. Αναλόγως τον βαθμό του παραπτώματος, άλλοτε η ομάδα τιμωρείται δίχως κάποιες συνέπειες και άλλοτε με πολύ βαριές συνέπειες που μπορούν να της καταστρέψουν την σεζόν ολοκληρωτικά.

Αυτό που προσωπικά με εντυπωσίασε περισσότερο, είναι η τεχνική της προσποίησης. Είναι πραγματικά εντυπωσιακό το πως μπορεί ο άνθρωπος να πείσει τον ίδιο του τον εαυτό στο να εκδηλώσει ειλικρινές ενδιαφέρον πάνω σε κάτι το οποίο μέχρι πριν κάποιο χρονικό διάστημα του ήταν παντελώς αδιάφορο. Το αποκορύφωμα είναι ότι ο υποστηρικτής θα ταυτιστεί τόσο πολύ με την ομάδα, όπου πλέον η συναισθηματική του κατάσταση θα εξαρτάται αποκλειστικά από την έκβαση της αναμέτρησης και όλες του οι συναισθηματικές αντιδράσεις θα είναι πέρα για πέρα αληθινές. Από το γεγονός λοιπόν αυτό, προκύπτει αυτόματα ότι η οποιαδήποτε επιτυχία αποκτά πραγματική αξία. Το ερώτημα που γεννιέται στο σημείο αυτό είναι το εξής: Έχει η επιτυχία ηθικούς φραγμούς;

Ολοκληρώνοντας, προσωπικά θα ήθελα να επισημάνω πως ο αθλητισμός είναι ευκαιρία για διασκέδαση και όχι αφορμή για πόλεμο. Ο αθλητισμός θα μπορούσε να παρομοιαστεί με μια μάχη. Μια ευγενή μάχη με αλληλοσεβασμό μεταξύ των αντιπάλων, όπου ο καλύτερος θα επικρατήσει και η αξία του θα αναγνωριστεί και θα χειροκροτηθεί. Όπως ωστόσο προαναφέραμε παραπάνω, ο υπέρμετρος ενθουσιασμός αναστέλλει την κριτική λειτουργία και εντείνει τον φανατισμό. Ο φανατισμός αυτός, είναι ο υπαίτιος που μετατρέπει την ευγενή μάχη σε πόλεμο.

Είναι πράγματι συναρπαστικό να βλέπουμε εικόνες γεμάτων σταδίων, όπου οι φίλαθλοι τραγουδούν όλοι μαζί δημιουργώντας μια υπέροχη ατμόσφαιρα. Είναι πολύ όμορφο να αναγνωρίζεται η αξία του αντιπάλου και θα έπρεπε να θεωρείται αυτονόητο για μία οικογένεια να επισκεφτεί το γήπεδο...δυστυχώς όμως δεν είναι. Δεν είναι γιατί οι ένθερμοι και οξύθυμοι οπαδοί θα βωμολοχούν διαρκώς, εμμένει πάντα ο κίνδυνος σωματικών διαπληκτισμών, για να επέμβει η αστυνομία θα γίνει χρήση βλαβερών χημικών ουσιών (πχ δακρυγόνων), οι αντίπαλοι αντί να συγχαρούν την ομάδα για την ατμόσφαιρα, να καλύπτουν τα κεφάλια τους στην προσπάθεια τους να προστατευτούν από τις ρίψεις των διαφόρων αντικειμένων.

Όλα τα παραπάνω θεωρώ πως παρσιτούν και πως δεν έχουν κανέναν απολύτως λόγο ύπαρξης στον χώρο του αθλητισμού. Θεωρώ λοιπόν πως θα έπρεπε να γίνει ουσιαστική προσπάθεια επίλυσης του προβλήματος και από τις αρμόδιες αρχές και από τις ομάδες. Πρωτίστως όμως, πρέπει να γίνουν προσπάθειες από τους ίδιους τους οπαδούς να κατευνάσουν τα πνεύματα τους και να διορθώσουν τις απρεπείς τους συμπεριφορές. Εάν αυτό δεν καταστεί εφικτό, τότε οι ίδιες οι ομάδες θα χρειαστεί να δράσουν πιο καταλυτικά και να απαγορεύσουν την είσοδο στους αρνητικούς πρωταγωνιστές των κερκίδων, επιτρέποντας μόνο την ονομαστική είσοδο στα γήπεδα και ελέγχοντας τα ονόματα σε περιπτώσεις παραβάσεων. Μόνο τότε θα επιστρέψουν οι οικογένειες στα γήπεδα και θα διασφαλιστούν τα ιδανικά του αθλητισμού, τα οποία δεν είναι άλλα από τον αλληλοσεβασμό, την ευγενή άμιλλα και το «*εὐ αγωνίζεσθαι*». Θα κλείσω λέγοντας για άλλη μία φορά πως ο αθλητισμός είναι ευκαιρία για διασκέδαση και όχι αφορμή για πόλεμο.

Πηγή: 9: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/6/64/Tifo_at_Camp_Nou.jpg

V. ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

Στην παρούσα έρευνα τέθηκαν τα εξής ερωτήματα:

1. οι έρευνες επικεντρώθηκαν σε ζητήματα ορισμού του οπαδισμού;
2. οι έρευνες επικεντρώθηκαν σε ζητήματα ηθικής;
3. υπήρχαν άλλα θέματα που απασχόλησαν τους ερευνητές;

Η απάντηση και στα τρία ερωτήματα είναι θετική. Συγκεκριμένα σχεδόν όλα τα άρθρα προσπάθησαν να ορίσουν τον οπαδό (purist) όχι μόνο σε αντιδιαστολή με τον απλό φίλαθλο αλλά και να αναδείξουν τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του. Σε ότι αφορά τα ζητήματα της ηθικής αυτά αναδείχθηκαν εξαιτίας μάλιστα του ορισμού των οπαδών. Στην βάση για παράδειγμα ότι «ουσιαστικό» στοιχείο του οπαδού είναι ο βαθμός προσκόλλησης του στην ομάδα στα άρθρα συζητήθηκε και το πως αυτός ο βαθμός προσκόλλησης επηρεάζει την συμπεριφορά του. Τέλος σε ότι αφορά τα «άλλα θέματα» που απασχόλησαν τους ερευνητές μόνο ο Mumford συζήτησε διεξοδικά τον τρόπο θέαση του αθλήματος και του πως αυτό μπορεί να διαφέρει ή όχι ανάλογα αν κάποιος είναι απλός φίλαθλος ή οπαδός.

Όπως κάθε έρευνα έτσι και αυτή είχε τους περιορισμούς της. Όπως αναφέρθηκε στην εισαγωγή μια τέτοια είναι και ότι η αναζήτηση της βιβλιογραφίας περιορίστηκε σε δύο περιοδικά. Μια άλλη λοιπόν έρευνα θα μπορούσε να επεκταθεί σε όλο το εύρος των περιοδικών του χώρου. Επίσης θα μπορούσε να μελετηθούν το ζήτημα και από απόψεως άλλων γνωστικών χώρων όπως η κοινωνιολογία και η ψυχολογία.

VI. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Archer A. & Wojtowicz J. (2022). It is much more important than that : against fictionalist accounts of fandom. *Journal of the Philosophy of Sport* 49(1), 83-98, DOI: 10.1080/00948705.2022.2032110
- Borge S. (2021) A critical note on sporting supererogation, *Journal of the Philosophy of Sport*, 48(2), 247-261, DOI: 10.1080/00948705.2021.1924759
- Culbertson L. (2015) Perception, Aspects and Explanation: Some Remarks on Moderate Partisanship. *Sport, Ethics and Philosophy*, 9(2), 182-204, DOI: 10.1080/17511321.2015.1048820
- Davis P. (2019) The Purist/Partisan Spectator Discourse: Some Examination and Discrimination. *Sport, Ethics and Philosophy*, 13(2), 247-258, DOI: 10.1080/17511321.2018.1498116
- Dixon N. (2016) In Praise of Partisanship. *Journal of the Philosophy of Sport*, 43(2), 233-249, DOI: 10.1080/00948705.2015.1112234
- López Frías F. J. (2012) The Psycho-Biological Bases of Sports Supporters' Behaviour: The Virtuous Supporter. *Sport, Ethics and Philosophy*, 6(4), 423-438, DOI: 10.1080/17511321.2012.741612
- Morris S. P. (2012) The Limit of Spectator Interaction. *Sport, Ethics and Philosophy*, 6(1), 46-60, DOI: 10.1080/17511321.2011.598465
- Mumford S. (2012) Emotions and aesthetics: an inevitable trade-off? *Journal of the Philosophy of Sport*, 39(2), 267-279, DOI: 10.1080/00948705.2012.725896
- Mumford S. (2012) Moderate Partisanship as Oscillation. *Sport, Ethics and Philosophy*, 6(3), 369-375, DOI: 10.1080/17511321.2012.667826
- Piacente A. (2020) Fans and Identity. *Sport, Ethics and Philosophy*, 14(1), 92-105, DOI: 10.1080/17511321.2018.1540498
- Russell J. S. (2012) The Ideal Fan or Good Fans? *Sport, Ethics and Philosophy*, 6(1), 16-30, DOI: 10.1080/17511321.2011.579570
- Thonhauser G. & Wetzels M. (2019) Emotional sharing in football audiences. *Journal of the Philosophy of Sport*, 46(2), 224-243, DOI: 10.1080/00948705.2019.1613159
- Tyler G. (2021) The moral responsibilities of fandom. *Journal of the Philosophy of Sport*, 48(1), 111-128, DOI: 10.1080/00948705.2020.1863156
- Wojtowicz J. (2021) Fans, Identity, and Punishment. *Sport, Ethics and Philosophy*, 15(1), 59-73, DOI: 10.1080/17511321.2019.1703032

Όλο το φωτογραφικό περιεχόμενο προέρχεται από την Google, εικόνες